

TARBIYANING PSIXOLOGIK ASOSLARI.

*Toshkent Amaliy Fanlar Universiteti Pedagogika
Psixologiya fakulteti 2-bosqich talabasi Allaberganova Saboxat
Ilmiy Rahbar: Akbaraliyeva Asilaxon Tajiddinovna.*

KIRISH

Jamiyat taraqqiyotining barcha bosqichlarida ham davr talabiga munosib bo'lgan Yosh avlodni tarbiyalash muammosi hamisha dolzarb ahamiyatga molik bo'lib kelgan. Tarbiya tarbiyachi tomonidan tarbiyalanuvchida barqaror axloqiy hislat va xulqiy fazilatlarni tarkib toptirish, shakllantirish maqsadida tarbiyalanuvchining ongiga aniq maqsad yo'lida tarbiyaviy ta'sir etish jarayonidir. Tarbiya – bolaning ijtimoiy muhitda o'z o'rmini topishni o'rganishi hamda insonning hayotiy ko'nikma va malakaga ega bo'lishidir. Ta'lim jarayonining markazida shaxsning bilish va anglash jarayoni, uning qobiliyati, ilm o'rganishi yotsa, undan farqli o'laroq tarbiya insonni shaxs sifatida shakllanishiga, uning dunyoqarashi va jamiyatga munosabatiga qaratiladi. Tarbiya - bu alohida jarayon emas, balki o'qitishning bir tomoni bo'lib, u bilan umumiy va farqli tomonlarga egadir. Bilim berish va tarbiyaga, asosan, insonning ijtimoiy ko'nikma olish mexanizmining o'ziga xos jihatlari kiritish mumkin. Tarbiya jarayonida shaxsning sifat va xossasi, ijtimoiy xulq-atvori va shakllari nazarda tutilsa, o'qitishda bilim, ko'nikma va malakalar inobatga olinadi. Tarbiya jarayonining ilmiy asoslari bilan, psixologiyadan tashqari falsafa, sotsiologiya va pedagogika fanlari shug'ullanadi. Holbuki, psixologiya fanisiz tarbiyaning asosiy muammolari hal qilinib bo'lmagan holda to'g'ri qo'yilishi ham mumkin emas, chunki ularni anglash negizida shaxs psixologiyasi, insoniy munosabatlar, har xil ijtimoiy jamoalar psixologiyasini bilish yotadi. Barcha uchun umumiy bo'lgan yoki o'quvchilarga individual tavsiyalar berishda umumiy psixologiya va Yosh davrlar psixologiyasiga tayaniladi. Tarbiya uning maqsadlarini aniqlashdan boshlanadi. Tarbiya jarayonida doimiy va o'zgarmas maqsad qo'yilmaydi, chunki o'zgarmas maqsad har qanday jamiyatga ham mos bo'lavermaydi. Jamiyat tuzilishi va ijtimoiy munosabatlar o'zgarishi bilan tarbiya maqsadi o'zgaradi. Tarbiya turli xil davrlarda va turli xil jamiyatlarda o'zgarmas jarayon bo'lib qolmaydi. Tarbiyaning maqsadlari, mazmuni, shakl va metodlari har bir tarixiy davrda o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'ladi. Inson shaxsini shakllantirishga har bir ijtimoiy tuzum yo'nalishiga mos ravishda talab qo'yiladi. Tarbiyaning barcha tarixiy davrlar uchun xos bo'lgan ba'zi bir umumiy belgilari ham mavjud. Pedagogik g'oyalar va tarbiyaviy ishni rivojlantirishda muayyan darajada aloqa va ma'lum bir davomiylik mavjud. Jumladan, asrlar davomida dars maktabda o'quv mashg'ulotlarini tashkil etishning asosiy shakli bo'lib keldi va shunday bo'lib qolmoqda. Qator o'quv predmetlari mazmuni ma'lum darajada saqlanib qolayapti. Ayni chog'da tarbiyada va

ta'lim berishda g'oyaviy jihatdan betaraf qoladigan jihatlar borligini ham unutmazlik lozim. Tarbiya va ta'limning tashkiliy shakllarini aniq to'ldirish, maktab ishining u yoki bu masalalarini izohlashda turli davrlarda turlicha yondashuvlar mavjud bo'lgan. Agar jamiyat o'z taraqqiyot davrida ma'lum bir rivojlanishga, madaniyatga va ma'naviyatga erishgan bo'lsa va uni saqlab qolishni hamda yuksaltirishni istasa, uning tarixida turli xil o'zgarishlar ro'y berishidan qat'iy nazar, u o'tmishdan beri saqlanib kelayotgan eng yaxshi an'ana va qadriyatlarini qabul qilishi, davom ettirishi lozim bo'ladi. Umum insoniy qadriyatlar va madaniy boyliklar tarixiy va hududiy chegara va hududiy chegara bilmaydigan boyliklar qatoriga kiradi. Birinchi navbatda xuddi o'shalar ijtimoiy tarixning barcha bosqichlarida tarbiya maqsadlarini ifodalaydi. Bu maqsadlar yaxshilik va yomonlik, to'g'rilik va tartiblilik, insoniylik va tabiatga bo'lgan muhabbat tushunchalari bilan bog'liqdir. Bu yana ruhiyat, erkinlik, shaxsning o'zi va atrofida ro'y berayotgan voqealarga javobgarlikni his qilishi, kamtarlik, insoniylik ko'rinishlarida namoyon bo'ladi.

Ruhiyat yuqori ahloqiy tafakkurning bir daqiqalik mayl va ehtiyojlardan yuqori qo'yilishini bildiradi. O'sib kelayotgan va rivojlanayotgan shaxsda bu doimiy ravishda ahloqiy barkamollikka intilishda namoyon bo'ladi. Erkinlik bu insonning ichki va tashqi ozodlikka intilishidir, bunda boshqa shaxsning ijtimoiy kelib chiqishi, millati, diniy va siyosiy qarashlari, sinfiy munosabatlari va boshqa xususiyatlaridan qat'iy nazar, uning xuquqlari albatta to'la to'kis tan olinishi lozimdir. Majburiyat yoki javobgarlikni his qilish – erkinlikning qarama-qarshi jihati bo'lib, bu shaxsning manfaatlariga xizmat qiladi. Majburiyatsiz erkinlik – bu o'zboshimchalik, palapartishlik hisoblanadi. Erkinliksiz majburiyat esa – bu qullikdir. Unisi yoki bunisi o'zaro bir-birini to'ldirganda yoki bog'langanda mustaqil mavjud bo'lishi mumkin. Majburiyatni yana boshqacha talqin qilinsa, insonning o'z ixtiyori bilan jamiyat hayoti va boshqa insonlar taqdiri uchun javobgarlikni o'z ustiga olishi tushuniladi. Hozirgi zamon tarbiyasining umumiy maqsadi bolani yuksak ahloqli, ruhiy jihatdan boy, qalban ozod, erkin, burch va majburiyatni his qila oladigan shaxs sifatida shakllantira olishdir. Tarbiyaning umumiy maqsadi bilan bir qatorda maxsus ijtimoiy maqsadlari ham kelib chiqishi mumkin. Ular tarixning ma'lum davrida o'zgaruvchan talablar bilan jamiyat taraqqiyotining dolzarb muammolarini bayon etishi va rivojlanishiga hissa qo'shishi lozim. Ma'lum vaqtdan so'ng jamiyat taraqqiyoti o'zining bir bosqichidan o'tgandan keyin rivojlanish davom etsa, bu talablar ham o'zgarishi mumkin. Tarbiyaning jamiyat taraqqiyotining zamonaviy rivojlanish bosqichlariga javob bera oladigan maxsus maqsad va vazifalari tashabbuskor o'quvchilarni etishtirish, shaxsni o'z-o'zini hurmat qiladigan va intiluvchan qilib tarbiyalashdan iboratdir.

XULOSA

Yuksak tafakkur namoyondalarining, xususan faylasuflarning risolalarida hamda badiiy adabiyotning yirik vakillari asarlarida ijtimoiy-siyosiy va axloqiy ta'limotlarga,

ayniqsa, keng o'rin berilgan. SHuni alohida ta'kidlash lozimki, o'tmishda axloqshunoslik sohasida ijod qilib, shu fan taraqqiyotiga salmoqli hissa qo'shgan mutafakkirlarimiz talaygina. Abu Nasr Farobiy bolalarni axloqli, nazokatli qilib tarbiyalashda musiqa bilimining ahamiyati haqida bunday deydi: Bu fan shu ma'noda foydaliki, kimning fe'l-atvori muvozanatni yo'qotgan bo'lsa, u tartibga keltiradi, kamol topmaganlarni kamolga etkazadi va muvozanatli bo'lganlarni muvozanatini uzoq muddatga saqlaydi. Musiqa ruhni davolaydi, uning sozlarining ta'siri bilan ruhiy quvvatlar o'z substansiyasiga uyg'unlashadi va tartibga, muvozanatga keladi". Farobiy o'zining "Iso-al-ulum" kitobining oxirgi bo'limida: "Inson aqli faqat bilim bilan cheklanmaydi, balki odat va qarashlarni o'zining maqsadlariga bo'ysundira olishi va yo'naltirishi, o'zgartirishi ham mumkin," wwwdeb yozadi. Uning fikricha, har bir kishi bilimlarni yaxshi egallamog'i, yaxshi va barkamol tarbiya olmog'i, eng yaxshi fazilatlarga ega bo'lmog'i kerak. Farobiy fikricha, kishidagi tub g'oya – saodatdir. Tarbiya vositasi bilan bolalarda hosil qilinadigan barcha insoniy, axloqiy fazilatlar shunga qaratilmog'i kerak. Bolalarni tarbiyalash samaradorligini oshirishda an'ana va urf-odatlarining roli katta. Xalq urf-odatlari, an'analari va marosimlari katta tarbiyaviy ahamiyatga egadir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Abdullayeva Sh., Asqarov A. Umumiy pedagogika. Nopedagogik oliy ta'lim muassasalari uchun o'quv qo'llanma. -T: Fan va axborot texnologiyalari, 2019. - 280 b.
2. Xodjayev B.X., Umumiy pedagogika. Darslik.–Toshkent, "Sano-tandart", 2017 y.434 b.
3. Mavlonova R. va boshqalar. Umumiy pedagogika//darslik. –T.: 2016 y. - 538 b.
4. Umarova M. Teoriya i istoriya pedagogiki. Uchebnoye posobiye. – T.: "Izdatelsko-poligrafichkskiy dom imeni Chulpana", 2018 g., -348 b.
5. Muxamedova D.G'., Mullaboyeva N.M., Rasulov A.I., Umumiy psixologiya. Darslik, -Toshkent, "Mumtoz so'z" 2018.-287 b.
6. Luriya A.R. Leksii po obщey psixologii. – SPb.: Piter, 2016. – 320 s